

Ett nordisk seminarium i romers och resandes historia

Hugo Valentin-Centrum, Uppsala Universitet 23.–24.2.2011

Uppsalan yliopistossa toimiva *Hugo Valentin-Centrum* on perustettu syksyllä 2009 sulauttamalla yhteen *Monietninen tutkimuskeskus* sekä *Holokaustin ja kansanmurhan tutkimusohjelma*. Toimintansa keskus aloitti vuoden 2010 alussa. Monitieteinen tutkimuskeskus keskittyy mm. vähemmistötutkimukseen, syrjintään, monikielisyteen, muuttoliikkeisiin integraatioon sekä holokaustiin, kansanmurhiin ja vakaviin rikoksiin ihmisyyttä vastaan.

Helmikuussa 2011 keskus järjesti yhteispohjoismaisen seminaarin romanien ja matkajien historialta. Edustettuna olivat Ruotsi, Norja ja Suomi – tanskalainen luennoitsija joutui perumaan tulonsa ja valitettavasti muutkin tanskalaiset puuttuivat joukosta. Seminaari jakaantui siten, että ensimmäisenä päivänä kuultiin esitelmät ja keskusteltiin siitä, miten Ruotsin, Norjan ja Suomen valtioiden harjoittamat sterilointipolitiikat kohdistuivat romaneihin ja tattareihin. Toisena päivänä keskusteltiin romanien ja matkajien historian tutkimisesta sekä sen reunaehdoista. Lopuksi esiteltiin tutkimusverkosto *Romers och resandes historia i Norden* (RORHIN).

Tutkimusverkoston nimi (’romers och resandes’) tuo esille keskeisen ja koko seminaarin ajan vilkkaasti keskustellun ongelman: miten tutkimuksen kohteena oleva ihmisryhmä pitäisi määritellä ja miten sitä pitäisi kutsua? Ongelma kietoutuu akateemisempaan kysymykseen siitä, kenellä on ylipäätään oikeus ihmisryhmien määrittelyyn ja nimeämiseen. Käytännön ongelmaksi havaittiin myös se, että tarkasteltava ihmisryhmä ei ole yksiselitteinen. Suomen kohdalla asia lienee kaikkein helpoin: mustalaisiksi, romaneiksi tai kaa-leiksi nimetty ryhmä on etnisesti hyvinkin yhtenäinen. Sen sijaan esimerkiksi Ruotsissa nimityksillä rom, zigenare, resande(folk) tai tattare on viitattu ryhmään, jota sitoo yhteen enemmänkin tietynlainen (kiertävä) elämäntapa, tietyt ammatit ja tietynlainen sosiaalinen asema yhteiskunnassa kuin etnisuus: ryhmään kuuluu nimittäin muutakin väestöä kuin etnisiä romaneita. Tällöin on samankaltainen myös Norjassa ja Tanskassa.

Eugeenis-sosiaalinen sterilointipolitiikka oli Pohjoismaissa voimassa 1930-luvulta 1970-luvulle. Sen

tarkoituksena oli riistää suvunjatkokyky tiettyjä perinnöllisiksi katsottuja ominaisuuksia kantavilta. Yleisemmin puhuttiin perinnöllisistä sairauksista, mutta lakeja voitiin soveltaa myös sosiaalisin perustein. Esitelmöitsijät keskittyivät siihen, miten sterilointipolitiikka kohdistui romaneihin ja tattareihin.

Apulaisprofessori Maija Runcis Tukholman yliopistosta kertoi esitelmässään *Sosiaalinen sukupuoli ja rotu sterilointikysymyksessä*, että Ruotsin sterilointilakia koskeneissa keskusteluissa painotettiin sitä, millä tavalla alkoholit, psykopaatit, irtolaiset, tattarit, maankiertäjät ja muut epäsosiaaliset ihmiset pitäisi steriloida. Vuonna 1941 uudistettu sterilointilaki keskittyikin epäsosiaalisiin ihmisiin. Tattarius sinänsä ei ollut sterilointisyys, mutta siihen sisältyvä ”kiertolaistendenssi” tai ”epäsosiaalinen elämäntapa” olivat. Näin ollen tattarius liitettiin sterilointiasiakirjoissa yksilön epäsosiaalisuuteen. Runcis arvioi tattareita steriloidun noin parisen sataa. Luku on arvio, sillä Ruotsin sterilointitutkimukset ovat perustuneet otantoihin.

Historioitsija Per Haave Oslon yliopistosta puhui otsikolla *Romanikansa ja norjalainen sterilointikäytäntö 1930-luvulta 1950-luvulle*. Haaven mukaan sterilointipolitiikka kohdistui erityisesti tatarinaisiin, sillä steriloitujen tatarimiesten määrä oli hyvin pieni. Steriloitujen tatarinaistenkaan määrä ei ollut absoluuttisesti kovin suuri, mutta Haave tulkitsee tatarinaisilla olleen kuitenkin muita naisia suurempi riski joutua steriloiduiksi. Tulkinta perustuu tarkasteluun, jossa tatarinaisten ja muiden naisten ikävakioiduissa ryhmissä toteutuneiden sterilointien osuutta verrataan toisiinsa. Oman mausteensa tarinaan tuo myös se, että osa operaatioista toteutettiin Saksan miehittäessä maata. Tällöin maassa oli voimassa ”natsistinen sterilointilaki”, joka kumottiin maan vapauduttua. Myös Norjassa tatariteen liitetty epäsosiaalinen elämäntapa oli voimakkaasti sterilointien taustalla. Haaven laskelmat steriloiduista tattareista kohoavat 128 tapaukseen.

Itse esittelin tutkimustuloksiani otsikolla *Suomen romanit ja sterilointipolitiikka*. Suomessa romanien sterilointi keskittyi 1950- ja 1960-luvuille, naiseen ja itse haettuihin sterilointeihin: romaninaisten kohdalla

steriloinnin olivat keskimääräistä yleisempiä. Vuoden 1950 sterilointilaki pyrki tehostamaan itse haettuja sterilointeja ja mukaan sterilointiperusteeksi otettiin epäsosiaalinen elämäntapa. Kun romanit olivat epäsosiaalista elämää viettävä ryhmä *par excellence*, on myös johdonmukaista, että heidän osuutensa sterilointiluvista korostui. Oman lisänsä asiaan tuo se, että moni vapaaehtoinen hakemus tuli maan ainoassa naisvankilassa istuvilta romaniniaisilta ja melko lyhyen ajan sisällä: puolet tuolloin vankilasta tulleista naisten hakemuksista tuli romaniniaisilta, vaikka naisvangeista suinkaan puolet ei ollut romaneita. On syytä olettaa, että kyseisen vankilan käytännöissä oli jotain, joka sai nimenomaan romaninaiset hakemaan sterilointilupia. Pakkosterilointien osalta romanien saamien määräysten osuus vastasi melko hyvin heidän väestöosuuttaan. Kaiken kaikkiaan Suomen romanit saivat 33 sterilointimääräystä ja 86 sterilointilupaa, yhteensä siis 119 tapausta, joten absoluuttinen määrä on melko pieni. Se, kuinka moni operaatioista todella tehtiin, ei ole tiedossa.

Esitelmöitsijöiden yhteinen johtopäätös oli, että esitellyissä maissa romanius tai tattarius sinänsä ei ollut suoranaisten sterilointipolitiikan kohde, mutta se nosti huomattavasti riskiä joutua steriloiduksi ja sitä myös käytettiin sterilointipäätösten perustelussa lisämotivaationa.

Seminaarin toisena päivänä tohtori Panu Pulma Helsingin yliopistosta kertoi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran suojissa toteutettavasta monitieteisestä tutkimushankkeesta, jonka tavoitteena on kirjoittaa Suomen romanien historia. Hankkeen keskeinen haaste liittyy siihen, miten kirjoitetaan sellaisen vä-

hemmistöryhmän historia, jolla ei ole omaa kirjallista tuotantoa, ja jonka toimet on pääosin dokumentoitu viranomaisten toimesta (usein vielä tilanteessa, jossa kyse on konfliktista viranomaisten tai yhteiskunnan kanssa). Hankkeeseen liittyy huomattavia eettisiä haasteita. Siihen liittyen projektia on alusta asti valmisteltu yhteistyössä romanijärjestöjen kanssa. Hankkeen tieteellisessä ohjausryhmässä sekä itse tutkijoina on mukana romaneja. Pulman mukaan romanien osallistuminen on ollut hankkeen välttämättömän elinehto. Lopuksi hankkeen tutkija Miikka Tervonen pohti omassa puheenvuorossaan sitä, kenen äänet (romani- tai yleisemmin vähemmistö-) tutkimuksessa kuuluvat: miten ja mistä näkökulmista ja lähteistä käsin historiaa pitäisi kirjoittaa?

Seminaarin lopuksi esiteltiin pohjoismainen ROR-HIN-tutkimusverkosto (<http://reisendekartet.no/natverk-2/rorhin-nytt-forskarnatverk/>). Sen kantava ajatus on, että romaneilla ja matkaajilla (rom och resande) on olemassa historia, jota tähän mennessä on kirjoitettu epätäydellisesti ja epätydyttävällä tavalla. Uusi näkökulma vaatii, että vanhat tutkimusnäkökulmat problematisoidaan ja uusia näkökulmia sekä kysymyksiä esitetään. Verkosto rakentuu alan tutkijoista ja harrastajista painottaen Pohjolan ulkopuolellekin ulottuvaa kansainvälisyyttä. Esitelyä seuranneessa keskustelussa korostettiin myös sitä, että mukaan pitää ehdottomasti saada tutkitun ryhmän akateemisia opintoja harjoittavia edustajia. Verkoston kotisivulla kerrotaan, miten verkostoon voi liittyä.

Markku Mattila

Kansainvälistyvä Etelä-Pohjanmaa -seminaari Seinäjoki 9.5.

Eurooppa-päivänä 9.5. järjestettiin Seinäjoella seminaari *Kansainvälistyvä Etelä-Pohjanmaa*. Seminaarissa keskityttiin siihen, mitä maahanmuuttoasioissa on viime vuosina Etelä-Pohjanmaalla saatu aikaan. Selostukseni nojaa ennen kaikkea maakuntajohtaja Asko Peltolan, yrittäjä Antti Valkosen, aluekehityspäällikkö Timo Urpalan ja ylitarkastaja Mauno Salmelan puheenvuoroihin.

Etelä-Pohjanmaa on ollut ja on yhä maailman suomenkielisin maakunta. Lausuma perustuu siihen, että

maakunnassa on suhteellisesti vähiten maahanmuuttajia. Alue ei ole myöskään kovin vetovoimainen ulkomaisten matkailijoiden silmissä, sillä heitä yöpyy maakunnassa vähemmän kuin muualla. Nykyisen kansainvälistymisen vähäisyys on outoa, sillä maakunnalla on pitkät perinteet siirtolaisten lähettäjänä esimerkiksi Pohjois-Amerikkaan tai Ruotsiin.

Jo muutama vuosi sitten kansainvälistymisen vähäisyyteen alettiin alueella puuttua. Paljon onkin jo saatu aikaiseksi, esimerkiksi maahanmuuttajien pal-